

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ

УДК 343.13

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.19>

Аліна Валентинівна Піддубна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства
(доцент);*

 <https://orcid.org/0000-0003-1244-2263>,
e-mail: fkbyf23091981@gmail.com

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Попри значну кількість наукових досліджень процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження, багато питань щодо наближення норм національного законодавства до законодавства зарубіжних країн у частині гарантування кожному учаснику кримінального провадження охорони, захисту та реалізації його прав, свобод і законних інтересів згідно з міжнародними стандартами залишаються дискусійними або взагалі невирішеними. Водночас громадська ментальність сьогодення, динаміка суспільного, політичного, економічного і правового життя та процеси конвергенції детермінують адаптацію національного кримінального процесуального законодавства до міжнародного. На підставі здійсненого аналізу сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства: створення підрозділів, органів чи організації для захисту прав, свобод і законних інтересів свідків із розробленням відповідних програм їх захисту; використання окремої процесуальної термінології; розроблення порядку надання та реалізації права на безоплатну правову допомогу потерпілим, цивільним позивачам і свідкам, а також відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

Ключові слова: процесуальні гарантії, права, свободи, законні інтереси, учасники кримінального провадження, досвід зарубіжних країн, міжнародні стандарти, захист, реалізація.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Основні права, свободи і законні інтереси людини, зазнаючи найбільших обмежень у процесі кримінального провадження, гарантуються матеріальними та процесуальними законодавчими нормами, спрямованими на охорону, захист і реалізацію процесуальних гарантій учасників кримінального провадження. У положеннях українського

законодавства існує низка прогалин, які частково можливо подолати, використовуючи досвід зарубіжних країн. Зокрема, до проблемних напрямів дослідження належать: правовий статус окремих учасників кримінального провадження, відшкодування шкоди, використання процесуальної термінології тощо. Поступове усунення правових недоліків та розбіжностей у національному законодавстві, наближення його до законодавства зарубіжних країн дозволить Україні вийти на міжнародний рівень як державі, що гарантує кожному учаснику кримінального провадження охорону, захист та реалізацію його прав, свобод і законних інтересів згідно з європейськими стандартами, а також сприятиме зменшенню кількості звернень до Європейського суду з прав людини.

Стан дослідження проблеми

Дослідженням досвіду зарубіжних країн у регулюванні процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження займалися такі вчені-процесуалісти та науковці, як-от: М. Ю. Азаров, В. П. Бахін, В. І. Бояров, В. К. Весельський, В. І. Галаган, Л. В. Головка, А. В. Грищенко, О. О. Гриньків, К. Ф. Гуценко, Ю. В. Гуцуляк, В. С. Зеленецький, А. Ю. Єпіхін, А. В. Єсаков, Н. С. Карпов, І. Д. Козочкін, Д. Є. Крикливець, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, Ю. В. Лук'яненко, А. О. Ляш, В. Н. Махов, А. В. Молдован, С. В. Оверчук, М. А. Пешков, Н. В. Пелипенко, М. А. Погорецький, А. В. Серебреннікова, М. О. Спірідонов, С. М. Стахівський, О. Ю. Татаров, В. М. Тертишник, Р. Р. Трагнюк, Р. І. Тракало, А. М. Шаркова, Б. А. Філімонов та ін. На дисертаційному рівні досвід зарубіжних країн щодо процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження досліджувався багатьма науковцями. Зокрема, Н. Г. Роскошна у своїй праці «Медіація в концепції відновного правосуддя» провела аналіз досвіду впровадження медіації у кримінальний процес зарубіжних країн [1], а Р. А. Климкевич у своїй дисертації «Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація» вперше в науці кримінального процесу України здійснила загальний аналіз кримінального процесуального законодавства Європейського Союзу. Значна частина дослідження Р. А. Климкевич присвячена директивам щодо правового регулювання окремих прав учасників кримінального провадження [2]. Кожен дослідник-правник стверджував, із чим неможливо не погодитись, що функціонування системи процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження на засадах верховенства права та законності є одним із важливих показників побудови правової та демократичної держави.

Водночас, попри чималу кількість досліджень з окресленої тематики, наукові праці, які б узагальнювали зарубіжний досвід у сфері

процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження, відсутні. Крім того, враховуючи зміни у кримінальному процесуальному законодавстві України, є потреба в подальшому дослідженні та аналізі досвіду зарубіжних країн із розробленням пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства в частині охорони, захисту та реалізації процесуальних гарантій учасників кримінального провадження.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є дослідження досвіду зарубіжних країн щодо захисту прав учасників кримінального судочинства та визначення перспективних напрямів удосконалення національного кримінального процесуального законодавства. Основним *завданням* дослідження є розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в частині гарантування прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження відповідно до міжнародних стандартів.

Наукова новизна дослідження

Сформульовано й надано конкретні пропозиції щодо вдосконалення та наближення до міжнародних стандартів кримінального процесуального законодавства України в частині гарантування прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу

У кримінальному процесуальному законодавстві України існують прогалини щодо охорони, захисту та реалізації процесуальних гарантій учасників кримінального провадження, що частково можливо подолати, використовуючи міжнародний досвід. Законодавче вдосконалення процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження, а також посилення та підвищення рівня регулювання кримінальної процесуальної діяльності є неможливими без дослідження й упровадження позитивного досвіду зарубіжних країн та практики застосування рішень Європейського суду з прав людини. Темп суспільного, політичного, економічного та правового життя, процеси конвергенції призводять до існування правових прогалин, неточностей, помилок і формалізму, якщо порівняти з кримінальним процесуальним законодавством зарубіжних країн із найбільш розвинутою законодавчою базою.

Зокрема, досліджуючи зарубіжний досвід щодо гарантування процесуальних прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, встановлено, що в більшості країн до осіб, які володіють необхідною та суттєвою інформацією для кримінального провадження, застосовуються заходи забезпечення їхнього безпечного життя як свідка. Програми захисту свідків у правових державах світу спрямовані не лише на фізичний захист, а й на забезпечення

моральної і матеріальної допомоги свідкам, потерпілим та іншим учасникам кримінального процесу. У нашій державі, попри систематичне вдосконалення положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), чинного Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»¹ та інших нормативно-правових актів цього напрямку, не існує системи реального захисту свідків. Крім того, на практиці працівники Національної поліції або Служби безпеки України за потреби ситуативно забезпечують особисту (індивідуальну) охорону. Тому використання міжнародного досвіду побудови системи забезпечення захисту свідків є актуальною потребою для українського суспільства.

Дослідження питання захисту свідків у кримінальному провадженні здійснено на прикладі країн із найбільш розвиненою законодавчою базою, зокрема Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Італії, Франції, Німеччини та Австрії.

Історично склалося, що найбільший досвід у застосуванні інституту захисту свідків та потерпілих серед зарубіжних країн мають США. У цій країні кримінальне процесуальне законодавство з незначними відмінностями існує на двох рівнях – федеральному та на рівні штатів. На федеральному рівні положення кримінального процесу США регламентуються Кодексом Сполучених Штатів (федеральний кримінальний кодекс), який у 1948 році був доповнений особливими розділами «Злочини та кримінальний процес» (розд. 18) та «Судострій та судовий процес» (розд. 28)². Саме ці положення Кодексу систематизують кримінальний процес у межах федеральної території всіх штатів, а вже на територіях конкретних штатів діють кодекси відповідних штатів, норми яких не завжди збігаються з нормами федерального кримінального процесуального законодавства.

Дослідження кримінального процесуального досвіду цієї країни, де діє змагальна, заснована на справедливості англо-американська система кримінального процесу, показало, що у США активно працюють такі інститути: угода про визнання вини, суд присяжних, положення відновного правосуддя, дискреційні повноваження осіб, які ведуть кримінальне судочинство [3, с. 330], а також функціонує ефективна система захисту та підтримки осіб, які добровільно співпрацюють із правоохоронними органами.

---

¹ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 25.03.2024).

² U.S. Code: Table Of Contents // Cornell Law School : сайт. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text> (дата звернення: 25.03.2024).

Зокрема, для захисту осіб, які свідчать проти небезпечних злочинців, у США створена Федеральна програма захисту свідків, яка 12 жовтня 1984 року була доповнена Законом «Про посилення безпеки свідка»¹. Відповідно до положень та норм цих документів правоохоронцям надаються більші повноваження щодо забезпечення свідка або потерпілого захистом від помсти; особи, які дають показання проти особливо небезпечних злочинців, забезпечуються можливістю створення легенди їхнього нового життя, а саме: зміна особистих анкетних даних (прізвище, ім'я, дані щодо народження), місця проживання та роботи, зовнішності тощо. Крім того, система гарантування безпеки свідків та потерпілих у США не є прерогативою одного державного органу. Ця система є багаторівневою та охоплює діяльність федеральних органів влади, органів влади штатів та окремих муніципальних служб (Служба федеральних маршалів, наприклад, безпосередньо вживає заходів щодо гарантування безпеки особи; влада штатів забезпечує приміщеннями для переселення учасників кримінального процесу; питання щодо працевлаштування свідків вирішують органи влади округів та окремих міст). Це поділ повноважень виступає важливим критерієм довіри учасників кримінального провадження [4]. Приділяючи таку значну увагу захисту вказаних осіб, законодавство США, окрім гарантування їхніх прав, свобод та законних інтересів, стимулює своїх громадян допомагати в розслідуванні кримінальних правопорушень та запобіганні ним. Крім указаних регламентованих заходів забезпечення безпеки свідків та потерпілих, що застосовують у США, значну роль відіграє робочий механізм фінансування цих заходів та підвищення відповідальності за порушення прав учасників кримінального провадження.

Водночас реалізація Федеральної програми захисту свідків має і проблемні питання. Зокрема, вартість забезпечення безпеки одного свідка з його сім'єю становить близько 150 тис. дол., за допомогою отриманих нових документів та зміни місця проживання свідки ховаються від боргів та соціальних служб, особи втрачають конституційне право на приватне життя та свободу пересування у зв'язку з тим, що зобов'язані постійно інформувати про місце свого перебування Службу федеральних маршалів [5, с. 38] тощо. Отже, вдосконалюючи національне законодавство, впроваджуючи позитивний досвід реалізації Федеральної програми захисту свідків, необхідно враховувати її негативні наслідки.

---

¹ Рекомендующие виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности. Нью-Йорк, 2008. С. 8. URL: [https://www.unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20\(R\).pdf](https://www.unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20(R).pdf) (дата звернення: 25.03.2024).

На основі Федеральної програми захисту свідків схожі програми були розроблені в Австрії, Франції, Німеччині, Словаччині, Австралії, Канаді, Південній Африці та інших країнах.

Так, в Австрії в межах дії програми захисту свідків особам, які з метою захисту переміщені з небезпечної території, державою надається фінансова допомога для забезпечення нормального рівня життя доти, доки такі особи не адаптуються до нових умов та будуть здатні забезпечувати своє життя самі. Однак, попри фінансування цієї програми, рівень забезпечення безпеки свідків, як і довіра до правоохоронних органів у цій країні, залишаються на доволі низькому рівні. Тому значна кількість свідків, володіючи необхідною інформацією, не говорять про це, пояснюючи, що «необхідної інформації не має», «не знала», «не чула», «не бачила», «не пам'ятає або пам'ятає неясно». Відповідно, ці обставини негативно позначаються на розслідуванні кримінальних проваджень [6, с. 96].

У Франції виконання вимог та координацію програми захисту свідків забезпечує Бюро у справах жертв злочинів, що діє при Міністерстві юстиції. Положення французького законодавства у сфері кримінального процесу передбачають можливість звільнення особи – співучасника злочину від кримінальної відповідальності, якщо така особа сама заявила про вчинення злочину, готування до нього, сприяла затриманню співучасників тощо. Законодавство країни, яке шляхом регламентації порядку та особливостей проведення закритого судового засідання, анонімного допиту свідка або взагалі відмови від давання показань, гарантує захист, охорону та реалізацію прав, свобод і законних інтересів таких осіб та в цілому стимулює свідчення, що є важливим способом забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Зокрема, анонімність показань полягає в тому, що замість зазначених у протоколі відомостей щодо місця проживання свідка вказують адресу комісаріату, а в кожній поліцейській дільниці ведеться спеціальна база реальних даних про місце проживання таких осіб [7, с. 326]. Окрім цього, у Франції провадять свою діяльність Міжміністерський комітет і Національний інститут допомоги жертвам та посередництва, які щороку надають допомогу близько 75 тис. осіб [5, с. 176].

У Словаччині, як і в Німеччині, для того, щоб зменшити навантаження на програму захисту свідків, передбачено обов'язкову наявність умов, зокрема: тяжкий злочин, злочин, учинений організованою групою або злочинною організацією, існування реальних факторів небезпеки для свідка або потерпілого, суттєве значення таких свідчень для кримінального провадження, надійність свідка, психологічна здатність до перебування в ролі особи під захистом [8, с. 152]. Програма захисту свідків у Німеччині здійснюється силами бюро із

захисту свідків, заснованих на федеральному рівні та на рівні кожного регіону, а вже федеральний департамент кримінальної поліції відповідає за захист свідків у справах федерального значення та за координацію роботи на національному й міжнародному рівнях.

Отже, вдосконалюючи національне законодавство щодо охорони, захисту та реалізації процесуальних гарантій учасників кримінального провадження шляхом упровадження міжнародного досвіду реалізації програми захисту учасників кримінального провадження, необхідно враховувати наслідки її реалізації, а саме: значні державні витрати для належного захисту, можливість порушень та зловживань захищеними програмою особами, навантаження (велика кількість осіб) тощо.

У деяких державах забезпечення прав учасників кримінального провадження здійснюється шляхом упровадження спеціальних законодавчих актів. Так, в окремих судах Естонії працюють спеціальні зали судових засідань, де під час допиту свідків запроваджено систему, яка змінює тембр голосу. Крім того, передбачено, що свідки або потерпілі в разі наявності будь-яких ризиків можуть давати показання в більш безпечних місцях. Положення законодавства Литви закріплюють можливість зміни анкетних даних у протоколах слідчих (розшукових) дій, а також проведення впізнання поза візуальним спостереженням особи. Крім того, Служба захисту свідків та жертв злочинів як спецпідрозділ поліції при Міністерстві внутрішніх справ Литви провадить свою діяльність як окремий підрозділ захисту всіх учасників кримінального провадження, що зосереджує свою увагу на оперативній розробці від можливого злочинного тиску [9, с. 245].

Положення КПК Республіки Вірменія окремим розділом регламентують порядок, особливості та підстави застосування спеціальних заходів захисту до особи, яка бере участь у кримінальному провадженні, а також до члена її сім'ї чи іншої близької особи, якщо їхньому життю, здоров'ю або законним інтересам може обґрунтовано загрожувати реальна небезпека у зв'язку з кримінальним провадженням, а також систему таких заходів (ст. 74), а саме: обмеження наближення або спілкування з особою, яка захищається, конфіденційність даних, що розкривають особу, яка перебуває під захистом, контроль за такою особою, її квартирою та майном, забезпечення індивідуальних заходів захисту, її перевезення до іншого місця проживання, заміна документів або зміна зовнішнього вигляду, роботи, служби або місця навчання, видалення із зали судового засідання або проведення закритого судового засідання; допит захисника в суді в особливому порядку¹.

---

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армении : от 01.07.1998 // Национальное собрание Республики Армения : офиц. сайт. URL: <http://>

Відповідно до вимог італійського законодавства в країні діють спеціальні заходи та засади гарантування безпеки саме членів мафіозних структур та членів їхніх сімей, які розкаяться та готові виступати в суді як свідки обвинувачення. Однак, щоб отримати такі гарантії та повноцінний захист, обвинувачена особа, яка бажає співпрацювати з правоохоронними органами (її називають колаборантом), зобов'язана підписати так званий меморандум щодо надання слідчим органам протягом 180 днів надійної інформації в обмін на відповідну схему захисту, яка включає різні пільги та гарантії безпеки – пластичні операції, еміграцію, матеріальне забезпечення тощо [8, с. 152].

На основі проведеного дослідження зарубіжного досвіду реалізації процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження нами встановлено напрями вдосконалення національного законодавства в частині захисту, охорони та реалізації прав свідка та потерпілого. Зокрема, порядок надання допомоги свідкові має правову невизначеність у законодавстві та відсутня практика її реалізації. У зв'язку із цим доречним буде створення на державному та обласному (регіональному) рівнях незалежного, окремого підрозділу, органу чи організації для захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження (розроблення та впровадження програм захисту, нагляд за дотриманням прав свідків тощо). Необхідно зауважити, що саме незалежність та автономність такої служби надасть можливість недопущення конкуренції та браку довіри до правоохоронних органів. Сьогодні вже створено спеціалізовану міжвідомчу робочу групу, учасники якої наголошують на необхідності створення відповідного відомства в нашій країні [10, с. 6].

Крім того, в разі наявності сумнівів щодо безпеки учасника кримінального провадження пропонуємо розробити порядок проведення слідчих (розшукових) дій на умовах анонімності, а також запровадити порядок створення та використання несправжніх імітаційних засобів з метою засекречування справжніх особистих даних, адреси проживання, місця роботи тощо. Також, на нашу думку, гуманнішим буде використання терміна «опитування» замість «допит» до свідка та потерпілого.

Використання міжнародного досвіду є необхідним для нагальної потреби вдосконалення інституту захисту свідків в Україні. Зокрема, постає питання щодо реалізації права на захист у частині забезпечення безоплатним адвокатом (захисником) тільки підозрюваного (обвинуваченого), що є нерівними умовами для інших учасників

кримінального провадження та сумнівом у належності дотримання засади рівності перед законом та судом (ст. 10 КПК України).

У положеннях кримінального процесуального законодавства низки європейських країн особливостям та порядку надання правової допомоги свідку присвячені окремі норми, серед яких ст. 99 КПК Естонської Республіки¹ та ст. 57 КПК Республіки Вірменія² (під час допиту свідка); ст. 17 КПК Республіки Молдова³ та ст. 19 КПК Азербайджанської Республіки⁴ (під час проведення будь-яких процесуальних дій).

Водночас законодавство цих країн по-різному регламентує правовий статус особи, яка надає правову допомогу:

– у положеннях кримінального процесуального законодавства Естонії (розд. 3 «Захисник у провадженні у справах про проступки» Деліктно-процесуального кодексу Естонської Республіки⁵), Молдови (статті 67–71 КПК Республіки Молдова⁶), Азербайджану (ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки⁷) та Узбекистану (гл. 5. «Особи, що відстоюють у кримінальному процесі свої інтереси. Захисники та

---

¹ Деліктно-процесуальний кодекс Естонської Республіки : від 22.05.2002 // Центр політико-правових реформ : сайт. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/zarub_zakon/Est_K_2002.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

² Уголовно-процесуальный кодекс Республики Армении : от 01.07.1998 // Национальное собрание Республики Армения : офиц. сайт. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1450&lang=rus&sel=show> (дата звернення: 25.03.2024).

³ Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова : от 14.03.2003 № 122-XV // Континент online : сайт. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729#pos=6;-142 (дата звернення: 25.03.2024).

⁴ Уголовно-процесуальный кодекс Азербайджанской Республики : от 14.07.2000 № 907-IQ // The Republic of Azerbaijan State Migration Service : сайт. URL: <https://www.migration.gov.az/content/pdf/f5875139b52568b64830edb7a3d5855d.pdf> (дата звернення: 25.03.2024).

⁵ Деліктно-процесуальний кодекс Естонської Республіки : від 22.05.2002 // Центр політико-правових реформ : сайт. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/zarub_zakon/Est_K_2002.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

⁶ Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова : от 14.03.2003 № 122-XV // Континент online : сайт. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729#pos=6;-142 (дата звернення: 25.03.2024).

⁷ Уголовно-процесуальный кодекс Азербайджанской Республики : от 14.07.2000 № 907-IQ // The Republic of Azerbaijan State Migration Service : сайт. URL: <https://www.migration.gov.az/content/pdf/f5875139b52568b64830edb7a3d5855d.pdf> (дата звернення: 25.03.2024).

представники» КПК Республіки Узбекистан)¹ представнику, захиснику чи адвокату присвячено окремі норми;

– у положеннях КПК Республіки Вірменія (ст. 218) згадується про участь захисника свідка під час регламентації порядку проведення допиту²;

– положення КПК Грузії (ст. 49)³ та КПК України (ст. 66)⁴ передбачають право свідка на правову допомогу, однак статус особи, яка цю допомогу надає, не визначено [11, с. 281–284];

– у Нідерландах і Швеції регламентовано право потерпілого на надання йому безкоштовної юридичної допомоги [12, с. 124];

– у Великобританії за рішенням та вказівкою Лорда-канцлера шляхом складання та видання відповідного акта визначаються умови надання безоплатної юридичної допомоги особам, котрі залучаються до кримінального провадження, а також встановлюється чіткий порядок виділення коштів для часткового відшкодування витрат на ведення захисту та гонорарів адвокатів тощо [13, с. 191].

Отже, доцільно було б внести доповнення в положення кримінального процесуального законодавства України щодо реалізації права потерпілих, цивільних позивачів та свідків на безоплатну правничу допомогу, а також щодо функціонування всієї системи безкоштовної юридичної допомоги, як це відбувається в європейських країнах.

Дослідження міжнародного досвіду гарантування прав потерпілого (жертви злочину) вказує також на недосконалий механізм відшкодування збитків та шкоди потерпілому в нашій державі. Багато зарубіжних країн відшкодовують збитки потерпілим, які не мають можливості отримати компенсацію від винного за рахунок держави (Франція, Великобританія, Нова Зеландія). Окремі країни є прибічниками концепції відновного правосуддя (добровільність, усвідомлення, примирення, самовизначення сторін), яке передбачає участь

---

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан : утв. Законом Республики Узбекистан от 22.09.1994 № 2013-XII // Континент online : сайт. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30421101 (дата звернення: 26.03.2024).

² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения : от 01.07.1998 // Национальное собрание Республики Армения : офиц. сайт. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1450&lang=rus&sel=show> (дата звернення: 25.03.2024).

³ Уголовно-процессуальный кодекс Грузии : от 09.10.2009 // Законодательный Вестник Грузии : сайт. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/90034?publication=162> (дата звернення: 25.03.2024).

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.03.2024).

медіатора (США, Канада, Німеччина, Франція, Великобританія, Бельгія, Фінляндія, Швейцарія), що дозволяє реально відшкодувати шкоду та збитки, заподіяні потерпілому, незалежно від можливості та бажання винної особи.

Відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, за рахунок держави регламентовано положеннями КПК України, однак ця процедура залишається без реалізації. Тому, підтримуючи міжнародний досвід, необхідно зауважити, що відшкодування такої шкоди в разі відсутності фінансової можливості у винної особи повинно здійснюватись за рахунок державних коштів та страхових виплат зі спеціально створених фондів, а потім у порядку регресних вимог борг має стягуватися із засудженого [13, с. 193].

Висновки

Отже, гарантування прав учасників кримінального провадження є важливим елементом системи кримінального процесу України та запорукою проведення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування, судового розгляду, а також вирішення інших завдань кримінального процесу. Враховуючи важливість реалізації інституту процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження, не маємо сумнівів, що його вдосконалення, усунення законодавчих недоліків та прогалин, а також запровадження позитивного міжнародного досвіду є нагальними і актуальними питаннями. Відповідно до ретроспектив удосконалення досліджених напрямів гарантування процесуальних прав учасників кримінального провадження, а саме інституту захисту свідків та потерпілих, надання їм безоплатної правової допомоги, відшкодування збитків та шкоди, можемо зауважити, що деякі зарубіжні держави мають більш оптимальний досвід удосконалення та позитивну динаміку реалізації зазначених елементів правової системи, які є зразковими для України.

На основі проведеного дослідження з упевненістю можемо констатувати про необхідність подальшого вивчення досвіду зарубіжних країн у регулюванні процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження задля наближення національного кримінального процесуального законодавства до міжнародних стандартів. Водночас необхідно зауважити, що наявні прогалини в національному законодавстві можливо частково подолати завдяки використанню міжнародного досвіду, не копіюючи зарубіжні норми, що сформулювалися з урахуванням сучасності тих країн, їх політичних, економічних, правових та соціальних переконань, а враховуючи національну ментальність, суспільні вимоги, економічний та політичний стан в Україні.

Так, на нашу думку, з метою вдосконалення та наближення до міжнародних стандартів кримінального процесуального законодавства України в частині захисту, охорони та реалізації прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження необхідно:

- створити на державному та обласному (регіональному) рівнях незалежні підрозділи, органи чи організації для захисту прав, свобод і законних інтересів свідків і потерпілих;

- розробити та впровадити програму захисту свідків і потерпілих, яка регламентуватиме умови та порядок проведення слідчих (розшукових) дій за їх участю в умовах анонімності, а також використання несправжніх імітаційних засобів свідками та потерпілими;

- розглянути питання щодо використання терміна «опитування» замість «допит» до свідка та потерпілого;

- внести доповнення до положень чинного кримінального процесуального законодавства в частині надання безоплатної правничої допомоги потерпілому, цивільному позивачу та свідку;

- у разі відсутності фінансової можливості у винної особи відшкодувати завдану кримінальним правопорушенням шкоду потерпілій особі здійснювати таке відшкодування за рахунок державних коштів або страхових виплат зі спеціально створених фондів, а надалі в порядку регресних вимог стягувати борг із засудженого.

Утім, порушені у статті питання зарубіжного досвіду щодо гарантування процесуальних прав учасників кримінального провадження не є остаточними й підлягають подальшому дослідженню з метою надання пропозицій щодо комплексного вдосконалення кримінального процесуального законодавства у сфері охорони, захисту та реалізації прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань: 1. Роскошна Н. Г. Медіація в концепції відновного правосуддя : дис. ... д-ра філософії : 081. Харків, 2021. 199 с. 2. Климкевич Р. А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація : дис. ... д-ра філософії : 081. Львів, 2022. 285 с. 3. Циганюк Ю. Англо-американська система кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 327–331. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.55>. 4. Falcon G. Inside the witness protection program // CNN : сайт. 16.02.2013. URL: <https://edition.cnn.com/2013/02/16/justice/witness-protection-program/> (дата звернення: 25.03.2024). 5. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 260 с. 6. Свінцицький А. В. Порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо інституту безпеки учасників кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*.

2021. № 52. С. 94–97. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.21>. **7.** Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 5. С. 325–330. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.57>. **8.** Квасневський В. Зарубіжні програми захисту учасників судового процесу: досвід для України // Напрями стійкого зростання у світовій економіці : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. студ. та молодих вчених (м. Тернопіль, 20–21 квіт. 2017 р.) / редкол.: С. В. Гродський, І. Я. Зварич, О. С. Карась та ін. ; відп. за вип. В. Є. Куриляк. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 151–155. **9.** Покоłodна М. М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76) С. 241–251. **10.** Ортинський В. Захист свідка у кримінальному провадженні: досвід окремих держав та можливість його реалізації в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. № 4 (28). С. 1–8. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2020.28.001>. **11.** Карпенко В. М. Зарубіжний досвід забезпечення права свідка на правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 281–284. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/70>. **12.** Ємельянов Р. О. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної процесуальної діяльності адвоката-представника потерпілого. *Наше право*. 2020. № 3. С. 119–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.2020.3.19>. **13.** Циліорик І. І. Зарубіжний досвід забезпечення процесуальних гарантій під час кримінального провадження та можливості його використання в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2020. Т. 26. С. 189–193. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4433071>.

Надійшла до редколегії 28.03.2024

Прийнята до опублікування 04.05.2024

Piddubna A. V. Experience of foreign countries in ensuring procedural guarantees of the rights of participants in criminal proceedings

The fundamental rights, freedoms and legitimate interests of a person, being subject to the greatest restrictions during criminal proceedings, are guaranteed by the existence of substantive and procedural rules in the legislation aimed at protecting, defending and implementing procedural guarantees of participants in criminal proceedings. The dynamics of social, political, economic and legal life, the social mentality of today, as well as convergence processes determine the adaptation of national criminal procedure legislation to International law. However, the issues of adaptation of national legislation to the provisions of foreign legislation in terms of guaranteeing each participant in criminal proceedings the protection, defence and realisation of their rights, freedoms and legitimate interests in accordance with international

standards remain controversial. At the same time, there are a number of gaps and inconsistencies in the provisions of the criminal procedure legislation, the gradual elimination of which will allow Ukraine to reach the international level as a state that guarantees each participant in criminal proceedings the protection, defence and exercise of their rights, freedoms and legitimate interests in accordance with European standards, as well as reduce the number of applications to the European Court of Human Rights.

Based on the results of the study, and on the basis of a selective analysis of foreign experience of certain countries, the article identifies the existing problematic issues related to the guarantee of the rights of participants to criminal proceedings, and also formulates proposals for improving criminal procedure legislation in this area, using international experience. The problematic areas of guaranteeing the rights of participants to criminal proceedings include the legal status of individual participants to criminal proceedings, compensation for damages, and the use of procedural terminology. In order to improve and bring the criminal procedure legislation of Ukraine closer to international standards in terms of protection, safeguarding and realisation of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, the following proposals have been presented: to establish a unit, body or organisation for the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of witnesses with the development of appropriate programmes for their protection; to introduce the use of separate procedural terminology; to develop a procedure for granting and exercising the right to free legal aid to victims, civilians as well as the procedure for compensation for damage caused by a criminal offence.

Key words: procedural guarantees, rights, freedoms, legitimate interests, participants to criminal proceedings, foreign experience, international standards, protection, implementation.

